

הרב יואל פרידמן

היוב חלה בעיסות של מפעל בבעלות גוי שנקנו על ידי יהודים

הקדמה

מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א עסק ביום העיון של חודש שבט בחיוב חלה של מפעל בבעלות גוי.¹ הוא התייחס למפעלים שיש להם בעלות בע"מ, מפעלים שהם חברות ללא גרעין שליטה ומפעלים בבעלות גוי. לגבי מפעלים שהם חברות בע"מ - שאלה זו נידונה בהרחבה על ידי הפוסקים בעבר בהקשר לדיני חמץ, ריבית ועוד, והדיון הוא איך מתייחסים לבעלות זו. מי הבעלים של החברה, האם הם יהודים? או שמא הבעלות של המפעל היא אישיות מופשטת שאין אפשרות לתבוע אותה בבית דין.² אמנם הנטייה היא להתייחס למפעל כזה כאל חברה שיש לה בעלים שותפים ולא כחברה ללא בעלים. כיום יש חברות שאין להן גרעין שליטה, ייתכן שכולם שותפים וייתכן שאין כלל בעלים על החברה, שכן בעלי המניות אינם רלוונטיים לגבי ניהול החברה ואין הם יכולים כלל לממש את בעלותם. מאידך המנהלים שממונים ואשר מנהלים בפועל את החברה - גם הם בוודאי אינם נחשבים בעלים ואין הם פועלים בחברה כבעלים אלא כממונים על ידי הגוף שיש לו הסמכות למנות את הגוף המנהל. בנוסף להנ"ל יש חברות מאפה בארץ שהן חברות בע"מ או חברות ללא גרעין שליטה ואשר נקנו על ידי לא יהודים.³ חברות אלו נסחרות בבורסה, ויש אמנם כמה יהודים בעלי מניות, אך לעניין חלה מה שמעניין אותנו הוא האם יש ליהודים בעלות על העיסה שנילושה במפעל, בכמה אחוזים מן העיסה הם בעלים ומהו שיעור העיסה שהם בעלים עליו. לכן יש להתייחס לכל עיסה בנפרד, אלא אם כן העיסות מצטרפות. במפעלים שמייצרים דברי מאפה, מקובל שהמערבל שלש את העיסה מסוגל להכיל 100-200 ק"ג. לפי זה מסתבר שאם המפעל נסחר בבורסה אין ליהודים, שהם מיעוט קטן באוכלוסייה, חלק השווה לשיעור חלה בכל אחת מן העיסות. לאור הנ"ל, בחברות ומפעלים שהם בבעלות גופים מארץ זרה, ברור שאין חיוב חלה, והפרשתם במפעל אינה אלא 'כדי שלא תשתכח תורת חלה'. בפועל, על כל מאפה מצוין 'הופרשה חלה כדין', אלא שיש לדון האם אין בכיתוב זה משום הטעיית הציבור. כי כאמור אין ליהודים חלק של שיעור חלה בכל עיסה, נמצא שכאשר משווקים עיסות הן

1. השיעור בקישור: <https://www.youtube.com/watch?v=nbbfpmApl40>
2. עיין במאמר של הרב יעקב אריאל, בנושא זה בספר הקיבוץ בהלכה, ונדפס שוב בשו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ג.
3. ראה מאמרי, 'שותפות של יהודי וגוי במאפייה' אמונת עתיך 94 (תשע"ב), עמ' 39-49.

יוצאות מהמפעל בפטור, אך כאשר קונה אותן יהודי והוא מצרף אותן, יש לכאורה לומר שהן מתחייבות כעת בחלה, ונמצא שכרנו יצא בהפסדנו.

א. חיוב חלה בצירוף עיסות

במשנה (חלה פ"ב מ"ד) מובאת מחלוקת בין תנא קמא לבין ר' אליעזר אם אפשר לצרף שתי עיסות שאין בהן שיעור חלה ולחייבן בחלה רק על ידי נשיכת העיסות (תנא קמא) או שאפשר לצרף את העיסות אף כאשר מניחים אותן בסל אחד. וזו לשון המשנה: העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו רבי אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה.

בגמרא (פסחים מח ע"ב) נאמר שנשים דידן נוהגות לאפות את העיסות לכבוד פסח כשכל עיסה אינה אלא בת 3 לוגין כדי שלא תחמיץ. בעיסה כזו אין שיעור חלה, ועל כן שואלת הגמרא שנמצא שכרנו יוצא בהפסדנו שכן פוטרים אנו את העיסה מחיוב חלה:

אמר רב יוסף: הני נשי דידן נהוג למיפא קפיזא קפיזא לפיסחא. - אמר ליה אביי:

מאי דעתך - לחומרא, חומרא דאתי לידי קולא הוא, דקא מפקע לה מחלה!

והגמרא משיבה: 'אמר ליה: דעבדן כרבי אליעזר, [דתנן] רבי אליעזר אומר: הרודה ונותן לסל - הסל מצרפן לחלה'. כלומר שלאחר שהעיסה אפויה ואין בה חשש לחימוץ - שמים אותה בסל יחד עם עיסה אחרת כמוה, ונמצא שבשתייהן יחד יש שיעור חיוב וחיובות בחלה. ובהמשך הגמרא: אמר רב יהודה בשם שמואל שקיימא לן כר' אליעזר שהסל מצרף עיסות כדי לחייבן בחלה. השאלה היא עד איזה שלב ועד מתי אפשר לצרף עיסות כדי לחייבן בחלה. ובנידון דידן מובן שלשאלה הזו משמעות רבה, כי יש מפעלים שמשווקים עיסות קפואות לנקודות אפייה בקניונים, וסוגי מאפה שונים לחנויות, ואלו בבעלות של יהודים. והשאלה מתי ובאילו תנאים מצטרפים העיסות וסוגי המאפים. יש מן הראשונים שסוברים שגם לדעת ר' אליעזר שמצרפים על ידי נתינת העיסות לסל, זה רק כשעושים זאת מיד בסיום האפייה. כך כתב המאירי (פסחים שם): 'יש מפרשים דוקא ברודה ונותן לאלתר בסל, ואף הלשון מוכיח כן ר"ל הרודה ונותן לסל'. וכן כתב מהר"ם חלאווה (פסחים שם):

ר' אליעזר סבר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן וגמר נמי הוי. מיהו בעי' הפרש'

חלה בסל ראשון שרדה לתוכו בעודו חם דהוי כעין גמר.

אך מדברי הרמב"ם⁴, הטור⁵ ושלחן ערוך⁶ נראה שאין מגבלה של זמן, וגם זמן רב לאחר האפייה - המאפים מצטרפים ומתחייבים בחלה. וזו לשון הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ז):

...עשה עיסה פחותה מכשיעור ואפאה ונתן הפת לסל, וחזר ואפה פת אחרת ונתן

לסל אם נתקבץ בסל שיעור חלה הסל מצרפן לחלה ומפריש החלה מן הפת,

4. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ו הט"ז.

5. טור, יו"ד סי' שכה.

6. שו"ע, יו"ד סי' שכה סעי' א.

שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ מלמד שהוא מפריש מן האפוי...

לאחר שסיים את אפיית הפת האחת ונתן אותה לסל חוזר ואופה פת נוספת ורק אז מצרף אותה לסל. והדברים מתבארים בפירושו למשנה (חלה פ"ב מ"ד) שבזה נחלקו תנא קמא ור' אליעזר:

ואמרו ונגעו זה בזה, ר"ל **בעת האפיה** נגעו הככרות זה בזה, אינן חייבין בחלה עד שיתחברו זה לזה חבור שלם. ור' אליעזר אומר אפילו לש את הכעכין אחת אחת ואפאן **והוציא את כולן מן התנור אחת אחת ונתנן בכלי אחד** אף על פי שלא נדבקו זו בזו הרי זה חייב להפריש מהן חלה **אחרי האפיה**, וכך ביארו בתלמוד ואמרו אפילו כעכין דאין נושכות זו בזו הסל מצרפן לחלה. והלכה כר' אליעזר.

רב אחאי משבחה מתייחס ב'שאלתות' (צו סי' עג) לשאלה עד איזה שלב אפשר לצרף עיסות ומאפים ומסביר את המחלוקת בין התנאים; וזו לשונו:

ברם צריך אילו היכא דלש פלגי שיעורא ואפינון ונסחינון ושדינון לסלא חדא מי מצטרפין בלחמייהו אי לא מי אמרינן ראשית עריסותיכם אמר רחמנא וכיון דבעידנא דלישה לא מיחייבי לא מצטרפי או דילמא כיון דכתיב נמי והיה באכלכם מלחם הארץ וגומר אף על גב דליכא בעידן לישה ואיכא בעידן דהוי לחם מצטרף והכי קאמר קרא אי בעידן לישה אי בעידן לחם מיפלג פליגו רבי אליעזר ורבנן בהא מילתא **דרבנן סברי בתר לישה אזלינן ור' אליעזר סבר אף בתר לחם** ורבי יהושע קאים בשיטת רבי אליעזר דאזיל בתר לחם נמי מי הוא פליג עליה דאילו רבי אליעזר אומר אף על גב דלא איצטרף בתנור מצטרף בסל גמרא מילתא דלחם ורבי יהושע אומר אי איכא שיעורא בתנור תנור מצרפו אי לא לא מאי טעמא בתנור קא גמרא והוי לחם רבן שמעון בן גמליאל סבירא ליה כרבי אליעזר דאמר בסל מי הוא אי איכא ככרות נושכות זו את זו מצטרפין קא סבר לחם דומיא דעיסה.

ובהמשך מביא רב אחאי את הגמרא בפסחים (שם) ופוסק כר' אליעזר. הוא מסביר שמחד גיסא נאמר בפסוק **'עֲרֹסְתֶכֶם'** (ויקרא טו, כ) ומזה אנו לומדים שחייב חלה מתחיל מן העיסה, ומאידך גיסא נאמר (שם, יט) 'והיה באכלכם **מלחם** הארץ'. לפי רבנן החיוב הוא בעיסה ולכן הצירוף רלוונטי רק בעיסות וצריך שיהיו העיסות נושכות כדי להחשיבן עיסה אחת. לעומת זאת, ר' אליעזר לומד מן המילה 'מלחם' שאפשר לצרף כמה לחמים בסל ולחייבם בחלה.⁷ הנצי"ב מוולאז'ין בפירושו ל'שאלתות' 'העמק שאלה' מסביר שלדעת רב אחאי (ולזה מסכימים רוב הראשונים) דין צירוף הוא מדאורייתא שכן הוא נלמד מן הכתוב 'עֲרֹסְתֶכֶם' ו'מלחם'. ולכן הצירוף מחשיב את העיסות לעיסה אחת בין לקולא ובין לחומרא, וכשמצרפים עיסה פחות מכשיעור לעיסה שיש בה שיעור אפשר להפריש חלה גם מן העיסה הקטנה.⁸ ועוד מסביר הנצי"ב מוולאז'ין שלדעת ר' אליעזר

7. וכן כתב לדעת ר' אליעזר בספר יחסי תנאים ואמוראים, לר' יהודה ב"ר קלונימוס, ערך חנן (מהד' הרב מימון, מוסד הרב קוק תשכ"ג, עמ' שמ); מהר"ם חלאווה, פסחים מח ע"ב (מהד' הרב גבריאל צינענר בתוספת הערות נטעי גבריאל, מכון חתם סופר, תשס"ה, עמ' רעז-רעח).

8. בניגוד לדעת המנהיג (הל' פסח דיני חלה, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' תנו שו' 49-54) ועוד ראשונים

זמן החיוב אינו רק בשעת הלישה ובעיסה אלא גם בעת שהעיסה הפכה ללחם,⁹ ולכן צירוף מועיל אז. לכן לדעתו, אין מקבלים את הצעתו של ר' יהודה בן בתירא¹⁰ להטיל את העיסה בצונן כדי שלא תחמיץ, אלא יקרא שם חלה רק לאחר האפייה. ולפי כל הנ"ל שלדעת ר' אליעזר נמשך חיוב חלה גם לאחר האפייה, וצירוף הסל הוא מדאורייתא, לכאורה עיסת הגוי שהייתה פטורה ולאחר מכן קנה אותה הישראל, ונצטרפה אצלו, ויש שיעור חיוב הפרשת חלה - חייבת בחלה. נמצא שכאשר הפרישו חלה במפעל שבבעלות גויים, לא עשו כלום, ולאחר מכן לכאורה חייבים בהפרשת חלה.

ב. עיסות של גוי שנצטרפו אצל ישראל

בימים עברו התפחת הלחם נעשתה על ידי שאור בלבד, שהוא בעצם עיסה שתפחה ועמדה זמן רב. השאור כשלעצמו אינו ראוי למאכל, אך כיוון שהוא מיועד להכשיר ולהתפיח את העיסה נאסר אף הוא בפסח. מי שרצה להכין לחם במוצאי חג הפסח נתקל בבעיה מכיוון שלא היה ברשות אף אחד מן היהודים שאור שאפשר על ידו להתפיח את העיסה לשם הכנת הלחם. הפתרון שהוצע היה לקחת שאור של הגוי, אלא שהתעוררה השאלה איך יפרישו חלה מן העיסה, שכן עיסת הגוי פטורה מן החלה ואילו עיסת הישראל חייבת. וזו לשון הסמ"ק (סי' רמו):

ומתוך כך נראה שכשהשאור הוא של פטור והעיסה משל חיוב כמו שרגלין לעשות אחר הפסח שלוקחין שאור של גוים ונותנין בעיסה של ישראל שמוציא חלה אחת על הכל מיניה וביה ואין לחוש משום פטור על החיוב, ומה שאנו נוהגין ללוש עיסה אחרת זו היא חומרה יתירה.

ובהגהת רבנו פרץ לסמ"ק שם:

מצאתי מוגה שיש בספר רבינו טוביה מוויאנ"ה ז"ל, המחמיץ עיסתו משאור של גוים טוב להפריש אותו שאור קודם שיפריש חלה דאל"כ יפריש מן הפטור על החיוב, או ילוש כשיעור חלה ויקיף אצל העיסה ויפריש ממנו חלה, ונראה כי דין זה לכל עיסה שבעולם צריך ליקח השאור קודם שיפריש חלה, וזה חדוש הוא.

הדיון בין הראשונים נסוב סביב השאלה אם השאור שמצוי בתוך העיסה מתערב היטב בעיסה ולכן 'יש בילה' ואפשר להפריש מכל העיסה מיניה וביה אף על פי שיש בה גם שאור של פטור,¹¹ או שאנו אומרים שאין העיסה מתערבת היטב וכדברי שמואל ש'לכל אין בילה חוץ מיין ושמן'.¹² על כל פנים רואים מדברי כל הראשונים שהחשיבו את

(ראה הערת המהדיר שם, הערה 52; ספר התרומה, מהד' פרידמן, עמ' 127 הערה צד) שסוברים שדין צירוף הוא מדרבנן ורק לחומרא.

9. אמנם שם הנצי"ב דן עד מתי נמשך החיוב: האם מיד לאחר האפייה או גם זמן רב לאחר מכן; ועיין מהר"ם חלאווה שם, שהסל מצרף דווקא מיד לאחר רדיית הפת כשזו חמה, ועיין שם בהערות נטעי גבריאל, הערה ל, שכך סוברים עוד ראשונים, אך דעת הרמב"ם שהסל מצרף גם זמן רב לאחר רדיית הפת, וכך פסק שו"ת רב פעלים, ח"ד יו"ד סי' לו.

10. פסחים פ"ג מ"ג.

11. סמ"ק, סי' רמו.

12. ראש השנה יג ע"ב; ועל פי זה כתבו ראשונים שלכתחילה יערבו שאור של חיוב בתוך העיסה ובשאור של גוי יפרישו מעיסה אחרת שהיא כולה חיוב: ר' פרץ לסמ"ק שם; מהר"ם מרוטנבורג, שמובא

השאור שנקנה מן הגוי כפטור שמצוי בתערובת, וזה צריך ביאור שהרי השאור הזה נקנה על ידי ישראל מן הגוי והצטרף לעיסת החיוב, מדוע לא נאמר שעל ידי הצירוף מתחייב גם השאור עצמו בחלה? כמו שקבענו שנשיכה והכנסה לסל מצרפים עיסות שאין בהן כשיעור לעיסה אחת שיש בה חיוב כך לכאורה היינו צריכים לחייב את השאור של הגוי.

נאמר במשנה (חלה פ"ג מ"ה-מ"ו):

[ה] עובד כוכבים שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה נתנה לו מתנה עד שלא גלגל חייב ומשגילגל פטור העושה עיסה עם העובד כוכבים אם אין בשל ישראל כשיעור חלה פטורה מן החלה: [ו] גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשת עד שלא נתגייר פטור ומשנתגייר חייב ואם ספק חייב ואין חייבין עליה חומש רבי עקיבא אומר הכל הולך אחר הקרימה בתנור.

למדנו מן המשנה שלושה דברים: (1) הבעלות על העיסה היא הקובעת ולכן אם הבעלים של העיסה הוא ישראל חייב בחלה ואם הבעלים הוא גוי - פטור.¹³ (2) בעיסה של שני שותפים, כשאחד מהם הוא ישראל והשני הוא גוי, אם יש לישראל בעלות על שיעור חיוב חלה של העיסה - חייב הוא בחלה על חלקו. (3) לדעת תנא קמא שעת החיוב היא הלישה, ולכן אם בשעת הלישה בעל העיסה היה גוי, אף שהוא התגייר לאחר מכן - פטור מן החלה, ואם הלישה נעשתה לאחר שהוא התגייר - העיסה חייבת. לדעת ר' עקיבא השלב הקובע את החיוב הוא הקרימה בתנור שהוא סוף האפייה,¹⁴ אך אין הלכה כר' עקיבא.¹⁵ מדברי המשנה ברור שאם העיסה נילושה כשהבעלים היו גויים ורק לאחר הלישה התגיירו, או לחילופין נקנתה העיסה על ידי ישראל - אין העיסה חייבת בחלה. אלא שלפי זה יש להבין את סברת הנצי"ב מוולאז'ין בהסברו ל'שאלות', ש'לחם' הוא גם זמן חיוב מדוע לא תתחייב העיסה אם יתגייר לאחר לישה לפני אפייתה? וכנראה יש לומר לדעתנו שאכן מעשה הלישה¹⁶ מחייב, וחיידוש ה'שאלות' הוא שזמן החיוב מתארך עד לאפייה ולכן הצירוף לעיסה הראשונה נחשב כעין מעשה לישה בעת האפייה. אך כל זה - אם עושה מעשה של צירוף עיסות, וכשבתחילה לא היה שיעור חלה. אך ללא צירוף עיסות - העברת הבעלות של העיסה לבדה או לחילופין גיור הבעלים - חסרים מעשה לישה המחייב, ולכן פטורים מן החלה. בספר 'תורת זרעים',¹⁷ הרב אריה פומרנצ'יק

בהגהות מיימוניות סוף ספר זרעים, מרדכי, פסחים סי' תריא, שבפסח מותר להפריש מיניה וביה, ועיין מרדכי השלם הל' חלה (מהד' חבצלת, מוריה שנה טו יא-יב, עמ' כ-כא), ספר הפרנס, סי' ריח; תרומת הדשן, סי' קצ; ועיין איסור והיתר הארוך, שער מו סי' ג; ועיין הלכות חלה לרבינו יצחק מדורא, מהד' חבצלת, צפונות ב שנה א-ב, עמ' 18; וכן הוא בשו"ע, יו"ד סי' שכד סעי' יא; ש"ך, לשו"ע שם, ס"ק כא.

13. ראה מאמרי 'דפים מפנקס רבי אליהו מעכו', אמונת עתיך 93 (תשע"ב), עמ' 11 הערה 13, ובפרט באור זרוע, זרעים סי' רלה, מהד' פרבשטיין, עמ' רב.

14. יש לציין שהמפרשים נחלקו אם ר' עקיבא חולק על תנא קמא ובכל מקרה לדעתו השלב הקובע הוא הקרימה בתנור ולא הלישה או שהוא מודה שבדרך כלל שעת החיוב היא הלישה, אך לעניין עיסת הגוי שעת הקרימה קובעת; עיין תוספות יו"ט ותוספות אנשי שם למשנה וסבורים שרק בעיסת הגוי הם נחלקו ואילו מלאכת שלמה ומשנה ראשונה סוברים שהמחלוקת היא כללית.

15. פירוש המשנה לרמב"ם, חלה פ"ג מ"ו.

16. עיין רמב"ן, במדבר יג, כח; הגר"ד סלובצ'יק, שיעורי הרב על מסכת חלה וענייני מצוות התלויות בארץ, תשס"ג, עמ' 9-10; וראה הלכות הארץ, עמ' 80-81.

17. תורת זרעים, חלה פ"ב מ"ד, וראה עוד שם פ"ג מ"ה.

מסביר על פי הגר"ח מבריסק בצורה שונה. לדעתו לא מעשה הלישה הוא הגורם המחייב בחלה אלא עצם מציאות העיסה, 'שם עיסה' היא החייבת בחלה, ו'שם עיסה' יש רק על עיסה שיש בה שיעור חמשת רבעים קמח ופחות מזה אינה עיסה לנד"ד. אמנם בדרך כלל הלישה היא הגורמת ל'שם עיסה', אך לא בגלל שמעשה הלישה הוא המחייב אלא בגלל התוצאה, שאז יש עיסה כשיעור חיוב חלה. לאור זה הוא מסביר את דברי ספר 'התרומה', שבעיסה רכה שאין בה לישה שעת החיוב היא האפייה כי רק אז יש 'שם עיסה'.

1. 'היתה להן שעת חובה'

בהמשך לדברי המשנה, הירושלמי (שם) דן בשלושה מקרים, ומחדש כלל יסודי שמבחין בין מקרים שונים בהם בשעה ראשונה היו פטורים מחלה ולאחר מכן נשתנו התנאים באופן שחייבים בחלה. אם בשעה ראשונה 'היתה להן שעת חובה' ונפטרו, אזי בשעה שהשתנו התנאים לא מתחדש חיוב חלה. אך אם בתחילה לא 'היתה להן שעת חובה' והשתנו התנאים - חייב בחלה. וזו לשון הירושלמי:

[1] אמר רבי בון בר חייה שני גוים שעשו שני קבין וחלקו והוסיפו זה על שלו וזה על שלו חייבין שלא היתה להן שעת חובה ונפטרו.

[2] שני ישראלים שעשו שני קבין וחלקו והוסיפו זה על שלו וזה על שלו פטורין שכבר (היה) [היתה] להן שעת חובה ונפטרו.

[3] ישראל וגוי שעשו שני קבין וחלקו והוסיפו זה על שלו וזה על שלו. נחא חלקו של ישראל חייב. חלקו של גוי מהו. כלום חלקו של גוי [י"ג: ישראל] חייב לא מחמת חלקו של ישראל [י"ג: גוי]. חלקו של ישראל חייב וחלקו של גוי פטור.

המקרה הראשון - עיסה של שותפים גויים שהיא כשיעור חלה, פטורה מן החלה. לכן כשהם התגיירו וחילקו את העיסה ולאחר מכן כל אחד הוסיף לעיסתו עיסה שהוא לש לאחר הגיור באופן שכל עיסה היא כשיעור, מתחייבות העיסות בחלה, וצירוף העיסות מועיל לחיוב, כי בשעה הראשונה 'לא הייתה שעת החובה'.¹⁸

המקרה השני - עיסה של שותפים ישראל שבעיקרה חייבת בחלה כי יש בה שיעור חלה, אלא שהם לשו אותה על מנת לחלק אותה בעיסתה, ונמצא שלכל אחד פחות מכשיעור. לאחר מכן כל אחד הוסיף משלו ונמצא לכל אחד עיסה כשיעור. אף על פי כן העיסות פטורות מן החלה ואין צירוף העיסה הנוספת מועילה לחיוב כי 'היתה להן שעת חובה ונפטרו'.¹⁹

18. עיין רשב"א, פסקי חלה השער השני (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' צ), שמסביר שבשני גויים שהוסיפו לאחר גיורם חייב בחלה, כי גלגול הגוי פטר רק כשלוש עיסה כשיעור; ועיין מהר"י קורקוס, הל' ביכורים פ"ז ה"ח-ה"ט, שבניגוד לשני ישראלים, בשני גויים, יש שתי סיבות שפטור: בגלל שאין שיעור לעיסה ובגלל גלגול הגוי, לכן נחשב כלא הייתה שעת החובה.

19. וזו ראייה לשיטת הרמב"ם, הל' ביכורים פ"ז ה"ט, ושלא כשיטת הראב"ד לרמב"ם שם והר"ש, חלה פ"ד מ"ב, אלא שהם מפרשים את הירושלמי בצורה שונה; עיין מהרי"ק לרמב"ם שם, פסקי חלה לרשב"א, השער השני, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' עח ועמ' צב.

המקרה השלישי - ישראל וגוי שלשו עיסה וחילקו אותה, ולאחר מכן כל אחד הוסיף לעיסתו באופן שבסוף לכל אחד עיסה כשיעור חלה. פשוט לגמרא שעיסתו של הישראל חייבת בחלה אלא שמסתפקת היא בדין עיסת הגוי שבינתיים התגייר. מסקנת הגמרא היא שעיסת הישראל - חייבת, ואילו של הגוי - פטורה.

שלושת המקרים הנ"ל מובאים להלכה ברמב"ם וב'שלחן ערוך'.²⁰ ויש להבין את הסברה שכבר 'היתה לה שעת חובה', שבאופן כזה אין הצירוף מועיל שוב לחייב. הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ז ה"ט) פוסק על פי הירושלמי הנ"ל שאם לש על מנת לחלק עיסה, נפטרות העיסות מחיוב חלה ולכן גם אם אח"כ מקבל העיסה יצרף לעיסתו עיסה נוספת ויהיה בכל העיסה כשיעור - פטור מחלה, שכן כבר 'היתה לה שעת חובה והן היו פטורין באותה שעה' (רמב"ם, שם). הראב"ד חולק, וסובר שאם יצרף עיסה נוספת ותהיה כל העיסה כשיעור - חייב; וזו לשונו:

א"א אין דבר זה מחוור ואם עשו אותה לחלק והשלימו מאין לו שהוא פטור ומה בין זה לעושה עיסתו קבין והשיכן או שצרפן בסל שהן חייבין ואף על פי שראה כן בירושלמי אין השכל נותן לסמוך עליו ועוד דקי"ל אין דחוי אצל מצות ואחד זה ואחד זה כיון שהשלים עליו חייב.

הראב"ד טוען שתי טענות ובגללן דוחה את הנאמר בירושלמי. כש'לש על מנת לחלק, אף על פי שבשעת לישה העיסה הייתה כשיעור, אך כיוון שכוונתו לחלק, אנו רואים את העיסה כמחולקת. לכן היא פטורה אך הפטור נובע מחיסרון טכני שאין בעיסה כשיעור. לכן כשיצרף עיסה נוספת ותהיה העיסה כשיעור - חייב. ועוד טוען הראב"ד, אין דחוי אצל מצוות, כלומר שגם אם יש מניעה בקיום מצווה אין היא מתבטלת וכאשר מוסרת המניעה שוב מחויבים במצווה. ה'כסף משנה' מסביר לדעת הרמב"ם, שאין כאן מניעה טכנית, אלא כיוון שהייתה לה שעת החובה, והיא נפטרה - דומה הדבר לעיסה שכבר הורמה חלתה, שאי אפשר לחדש בה חיוב חלה. הוא מדמה זאת לנאמר במשנה²¹ שאם הקדיש קמח לפני הלישה וגזבר ההקדש לש את העיסה, וחזר ופדה את העיסה מן ההקדש - פטורה מן החלה, כי בשעת חלות החיוב הייתה פטורה. ברור לכולי עלמא שהפטור בעיסת הקדש הוא מהותי, שכן עיסה כזו אינה עיסה בת חיוב. ברור גם שאין חיסרון מהותי בעיסה שאין בה שיעור חלה. אין עיסה זו פטורה מחיוב חלה, אלא שהיא עדיין אינה מחויבת בחלה. לכן אם מצרף לעיסה הראשונה עיסה נוספת ובשתייהן יש כשיעור - חייב בחלה כמבואר במשנה.²² המחלוקת היא במקרה ש'לש על מנת לחלק'. לדעת הראב"ד, כאמור, כש'לש על מנת לחלק החידוש הוא רק שאף שהעיסה היא כשיעור אנו רואים אותה כמחולקת, ומחשיבים כל חלק כפחות מהשיעור. לכן כששוב יצרף עיסה נוספת, תתחייב העיסה בחלה.²³ לדעת הרמב"ם בשעת הלישה העיסה

20. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ז ה"ח-ה"ט; שו"ע, יו"ד ס' של סעי' ג-ו; שם ס' שכו סעי' ד.

21. משנה, חלה פ"ג מ"ג.

22. משנה, חלה פ"ב מ"ד.

23. הר"ש, חלה פ"ד מ"ב, מסכים עם הראב"ד, אך הוא לא התעלם מן הירושלמי אלא הסביר שבמקרה השני של הירושלמי מדובר בשני השותפים מישראל לשו את העיסה, והפרישו חלה, ולאחר מכן חילקו את העיסה, כי אז באמת נחשב כהייתה שעת החובה ונפטרו. לכן כשכל אחד מן השותפים

התחייבה בחלה שהרי יש בה כשיעור, אלא שהכוונה לחלק את העיסה ועצם החלוקה פוטרים את העיסה מן החיוב. יש לראות את העיסה כאילו התחייבה ושוב נפטרה על ידי החלוקה. לכן צירוף עיסה נוספת לא יכול לחייב שוב בחלה. מהר"ק²⁴ מדמה מקרה זה למקדיש לפני הלישה באופן שכבר נפטרה העיסה מן החיוב ולכן פדיון העיסה לא יחיל חיוב מחודש.

2. 'לש על מנת לחלק' בעיסת גויים

כאמור, אם שני שותפים גויים לישו עיסה ולאחר מכן התגירו, וכל אחד צירף עיסה פחות מכשיעור לעיסתו כך שכעת יש בעיסה שיעור - חייבת העיסה בחלה, שכן 'לא היתה להן שעת חובה'. אך אם גוי אחד לש עיסה כשיעור ולאחר מכן התגיר, צירוף של עיסה אחרת לא יחייב את העיסה הראשונה, כי הייתה לה שעת החובה, כי גלגול הגוי פטר אותה מן החיוב. ובנידון דידן שלשים במפעל הרבה יותר משיעור עיסה החייבת, לכאורה יש לומר שהצירוף שיעשה לאחר קניית העיסות על ידי יהודים, לא יחייב את העיסה. אלא שיש לדון בכך כי אמנם העיסה שלשים במפעל היא של כ-150 ק"ג, אך מלכתחילה מייעדים את העיסה לחלוקה של עיסות קטנות שהן פחות מכשיעור, ומשווקים עיסות בלתי אפיות הן לאנשים פרטיים והן לנקודות אפייה בקניונים וכדו'. ולפי זה ייתכן שיש להתייחס לעיסה כאל עיסות חלוקות פחות מכשיעור.²⁵ אלא שדין זה שלש על מנת לחלק, שמשמעותו היא שאנו רואים את העיסות כחלוקות, נאמר רק באפייה ביתית, אך נחתום, מאפייה או מפעל חייבים באופן כזה בחלה, כי שם החלוקה לעיסות קטנות אינה מוחלטת וייתכן שהיא זמנית בלבד. הדין של 'לש על מנת לחלק' מבואר במשנה (חלה פ"א מ"ז):

מוסיף לעיסתו עיסה באופן שיש בה כשיעור - שוב לא מתחייבת היא בחלה כי העיסה נפטרה זה מכבר מחיוב חלה. אך אם רק לש על מנת לחלק - אם יצרף אח"כ עיסה ויחד תהיה העיסה כשיעור - חייב כדעת הראב"ד.

24. מהר"י קורקוס, לרמב"ם שם.

25. ואמנם הרב יהודה הלוי עמיחי רצה לטעון שצירוף מחייב בגוי שנתגיר רק אם לש חלק מן העיסה בעודו יהודי והוא דייק כן מן הרמב"ם, הל' ביכורים פ"ז ה"ח: 'והוסיף כל אחד על חלקו לאחר שנתגיר...'. ויש להביא ראיה לדבריו מן הרדב"ז, לרמב"ם שם: 'ואיכא למידק כיון דנתגלגלה העיסה בזמן שהיו עכו"ם אמאי מחייבין להו לאפרושי חלה אחר שנתגירו וי"ל כיון שהוסיפו על הראשונה וחזרו וגלגלו אותה אחר שנתגירו נתחייבה כל העיסה ואפי' החלק שגלגלו אותה בעודם עכו"ם אבל עכו"ם שנתגיר והיתה לו עיסה מגולגלת פטורה מן החלה כדאמרינן לקמן'. ומדבריו משמע לכאורה שרק בגלל שהגוי שנתגיר לש עיסה ומוסיף את העיסה שהייתה לו ולש אותן יחד שוב הוי גלגול המחייב. ובנד"ד הרי יהודים הקונים אינם לשים שוב את העיסה. אך עדיין צ"ע האם לישה דווקא ושמה גם אם מצרף לאחר גיורו שתי עיסות שנילושו בעת גיורו נחשב כגלגל מחדש את העיסה וכדלעיל. והסברה היא שלישה של פחות מכשיעור לאו כלום היא, וכל סיבת החיוב היא מפני צירוף שתי העיסות יחד, וכיוון שנצטרפו העיסות לאחר שהתגיר, שוב חייבת העיסה בחלה. וכן משמע מתשובת הרשב"א, ח"א סי' תסא: 'אבל חלה כל שבא לכלל עונת חיוב חלה דהיינו משתטיל מים לעיסה אלא דבר אחר גורם לו ליפטר דהיינו מיעוט שיעורו אי נמי שלא היו הבעלים בני חיוב כגר שנתגיר לעולם אין חיוב חלה חל עליה מצד עצמה. ואפילו תפחה או שנתגירו הבעלים אלא אם כן בא לה חיוב מצד אחר כגון צירוף עיסה אחרת על יד תנור או סל שהן מצרפן ונעשו כאלו ערסן שניהן יחד'. הצירוף של שתי העיסות כמוהו כלישה ולכן הוא מחייב.

נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה.
וכך פסק הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הי"ט) שדין זה חל רק על אדם פרטי אבל מאפייה חייבת בכל מקרה:²⁶

נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור לחלקה חייבת בחלה, שאם לא תמכר יעשנה פת, אבל העושה עיסה לחלקה בצק פטורה.
הרמב"ם גם מדגיש שהפטור של הלש על מנת לחלק הוא רק כשמתכוון לחלק את הבצק,²⁷ אך אם מתכוון לחלק עוגות אפיות ולחמים חייב בחלה. הירושלמי מסביר מדוע אנו מבחינים בין אדם פרטי לבין נחתום. הנוסח בירושלמי שלפנינו הוא:²⁸
נחתום לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלכות הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות והוא חוזר ועושה אותה עיסה.

הגר"א²⁹ הגיה: 'שמא לא ימצא לקוחות...', והוא מסביר שאף שהכוונה הראשונית של הנחתום היא למכור עיסות קטנות (פחות מ'כשיעור'), ייתכן שלא ימצא לקוחות, ואז יחזור ויצרף את כל העיסות לעיסה אחת גדולה ויעשה ממנה פת. לעומת זאת אדם פרטי אינו תלוי בלקוחות, ומתקיימת כוונתו הראשונית לחלק את הבצק לעיסות קטנות. כך פירש גם הרמב"ם בפירושו למשנה שם. הר"ש³⁰ לעומת זאת מקיים את הגרסה שבידינו: 'שמא ימצא לקוחות', שכיוון שמגמתו העיקרית של הנחתום היא למכור, ייתכן שימצא מיד לקוחות שרוצים את כל העיסה, והוא בכלל לא יחלק אותה לעיסות קטנות. אמנם יש מפעלים, כמו בנידון שאלתנו, שמשווקים גם עיסות שאינן אפיות. בדרך כלל עיסות אלו קפואות, ויש שני אופנים של שיווק עיסות אלו: אופן אחד הוא שהמאפייה משווקת את העיסות הקפואות (כגון בצק עלים וכדו') ישירות לצרכן. אופן אחר, שהמאפייה מייצרת עיסות קפואות לנקודות אפייה ברשתות מזון גדולות; שם הן נאפות והצרכן קונה לחם או עוגות אפויים. אם נקודת האפייה ברשת המזון שייכת למאפייה, אזי בוודאי אין זה 'לש על מנת לחלק' כי הצרכן מקבל מאפה אפוי, והדין הנ"ל הוא רק כאשר מחלק עיסות בלתי אפיות. אך אם זוהי רשות אחרת והעיסות שווקו לרשת המזון, אזי יש לדון כמו באופן הראשון. במקרים אלו יש להתייחס לכל עיסה שהיא פחות מכשיעור כיחידה

26. הרמב"ם בפירוש המשנה שם, מסביר את ההבדל בין נחתום לבין אדם פרטי כפי שהובא בירושלמי לעיל; וכן פירשו לדבריו מהר"י קורקוס, רדב"ז וכסף משנה לרמב"ם שם.

27. וכמו כן רוב האחרונים, עיין ט"ז לשו"ע, ס' שכו ס"ק ב, בשם הבית יוסף; וכן ש"ך לשו"ע, שם ס"ק ה. ואמנם יש מן האחרונים שרצו לדייק מדברי ספר התרומה (סי' פג), שפטור אף כשכוונתו לחלק לאחר אפייה: 'וגם אין דעתם לחלקה וליקח כל אחד חלקו אלא לאכול יחד חייבת בחלה...!'. אך נראה ש'לאכול יחד' הוא לאו דווקא, שאם אוכלים יחד מסתמא אופים יחד, וכן להפך; וכמו כן הגר"א בביאורו לשו"ע, שם ס"ק ז; ועיין לקט העומר, עמ' ל הערה ז.

28. ירושלמי, חלה פ"א ה"ה; וכן הוא בכתב יד ליידין, עיין ירושלמי, מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 317, שו' 12-13.

29. פירוש הגר"א, לירושלמי שם.

30. ר"ש, חלה פ"א מ"ז; וכן פירש גם הרא"ש למשנה שם. הר"ש והרא"ש מצטטים את הירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ו, מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 282, שו' 9): 'שמא ימצא לקוחות ויטבול מיד'. יש לציין ש'ויטבול מיד' משתלב עם תחילת הסוגיה, שבה מובאת מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בעניין הממרח כרי חברו שלא מדעתו - נטבל או לא נטבל.

נפרדת, ולא הייתה כאן 'שעת החובה' כדלעיל. זאת ועוד, יש מקום לומר שכיוון שהמאפייה אינה נוהגת להחזיר עיסות מוכנות, ללוש אותן מחדש ולשנות את ייעודן, דין המאפייה כדין אדם פרטי ש'לש על מנת לחלק', וכל עיסה עומדת בפני עצמה. אמנם לפי סברת הר"ש שייטכן שהנחתום ימצא לקוחות שיקנו כמות גדולה מן הסחורה, וכל הכמות ארוזה באופן שהעיסות מצטרפות האחת לשנייה - אין כאן חלוקה של עיסות. אמנם יש לדון אם בכלל אנו מתייחסים לעיסה שיש בה שיעור כמחולקת לשתי עיסות שאין בהן שיעור בגלל מחשבת הלש כשזה גוי, כי ייתכן שדין 'לש על מנת לחלק' הוא דין בישראל שחייב בחיוב חלה. בספר 'חלת לחם' (סי' ט סעי' ו) כתב בפירוש שגם בגוי שיש לו עיסה והוא מתכוון לחלקה, נחשבת העיסה כמחולקת. וזו לשונו:

עוד יראה לי דהוא הדין בנכרי אחד שעשה עיסה על מנת לחלקה וחילקה ונתגייר והוסיף אחר כך על כל אחד נמי דינא הכי [הרי אלו העיסות חייבין בחלה].
 הרב שלמה קלוגר (שו"ת טוב טעם ודעת, מהד' תליתאי ב, סי' קפו) דן בשאלת שאור הגויים שהזכרנו לעיל, ותוקף פסק של רב שכתב להקל בניגוד למהרי"ל במקרה שהיהודי לוקח מן הגוי שאור פחות משיעור, כי אז לא הייתה לחתיכה זו 'שעת החובה'. הרב קלוגר טוען כנגדו שהגוי בוודאי לש עיסה כשיעור ומה בכך שהיהודי קונה ממנו פחות מכשיעור. ואפילו אם הגוי לש את העיסה על מנת לחלק - לא מצאנו מושג של 'לש על מנת לחלק' אצל גויים וכל הסיבה שאנו מתייחסים לעיסה כמחולקת אף שלש עיסה כשיעור הוא מפני שבישראל יש משמעות לשיעור החלה ולחיוב העיסה. אך בעיסה של גוי, כיוון שהוא לש עיסה כשיעור נמצא שהייתה שעת חובה, וגלגול הגוי פוטר, ושוב אין העיסה יכולה לחזור ולהתחייב לאחר גיור הגוי. לפי דעתו דין הירושלמי הוא רק במקרה ששני גויים היו בעלי העיסה. אך אם רק גוי אחד היה בעל העיסה אף שלש על מנת לחלק, פטורה העיסה מחלה גם לאחר גיורו. וזו לשונו (שם):

והנה מוכח עוד מהנ"ל דדוקא בשני עכו"ם הוי הדין כן אבל בעכו"ם אחד אף דעשהו לחלק ונתגייר לא מהני צירוף מדלא קמ"ל רבותא יותר דאפי' בעכו"ם אחד שעשה עיסה לחלק ונתגייר והוסיף כ"ש לחלק שהוא חייב בע"כ מוכח דאף בכה"ג פטור דדוקא בישראל העושה לחלק פטור דדעת ישראל הוי דעה. לכך הוי כאלו ברור שיחלק אבל בעכו"ם אין דעת העכו"ם דעה ופיהם דבר שוא לכך לא מהני דעתו לחלוק לכך כיון דהיה פטור בעת חובה לא מתחייב אח"כ רק בשני עכו"ם דאז בע"כ היו מוכרחין לחלק והיה עומד לכך בזה מהני אח"כ צירוף וז"ב.
 ובהמשך דבריו הוא מסביר את הסברה:

ומה שהיה נראה לי ליישב הוא כך דיש לומר דנהי דבעלמא לא אמרינן כל העומד מ"מ בתרומה דבמחשבה תליא כמ"ש ונחשב לכם תרומתכם לכך בזה אזלינן בתר המחשבה וכיון דהיה דעתם לחלק לא חל חיוב כלל אך זה הוא לענין פטור החלה בשעה זו אבל להיות נחשב פטור בשעת חובה בזה שפיר אמרינן דהואיל בידם הוי להיות נמלכין שלא לחלק והיה חייב בחלה והרי קיי"ל כל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי וכיון דהי' בידם לעשות כן לכך נחשב פטורין בשעת חובה אבל בעכו"ם דאין בידם להתגייר... ולכך כיון דלא הוי בידם לכך לא נחשב פטורין בשעת חובה...

מחד גיסא בשני גויים שלשו את העיסה אנו רואים את העיסה כמחולקת ואין בה שיעור, ולכן פטורה מן החלה ולא היתה שעת חובה, אך מאידך גיסא אין אנו אומרים כמו בישראל שלשו על מנת לחלק שהייתה שעת החובה ונפטרה העיסה. וההבדל הוא שבישראל יש להם אפשרות להימלך ולהתחייב וכיוון שבידם לעשות כן נחשב כשעת חובה שנפטרו ממנה. אך בגוי הרי אין בידו להתגייר, וממילא מעולם לא הייתה שעת החובה בעיסה זו. אמנם מדברי הרמ"א (יו"ד סי' של סעי' ו) נראה שיש להתייחס לעיסה כמחולקת גם כאשר מי שלש על מנת לחלק הוא גוי;³¹ וזו לשון ה'שלחן ערוך' והרמ"א (שם):

היתה העיסה בין עובד כוכבים וישראל בשותפות, וחלקו ואח"כ נתגייר והוסיף כל אחד על שלו עד שהשלים והוסיף לכשיעור, של ישראל חייבת, ושל עובד כוכבים פטורה. הגה: ודוקא שעשאוה מתחילה בשותפות על מנת שלא לחלק, ונמלכו לחלקה אח"כ, אבל אם עשאוה מתחלה על מנת לחלק, אף של עובד כוכבים חייבת.

וייתכן שיש להבחין בין המקרה שדן בו הרמ"א שהשותפות היא של גוי ויהודי לבין מקרה שרק הגוי לש על מנת לחלק, וצ"ע.

סיכום ומסקנות

- א. גוי שלש עיסה כשיעור והתגייר או שמכר את העיסה ליהודי - פטורה העיסה מחיוב חלה.
- ב. גוי שלש עיסה פחות מכשיעור והתגייר או שמכר את העיסה ליהודי ואחר כך צירפו עיסה נוספת, ונמצאת העיסה כשיעור - חייבת בחלה.
- ג. מפעל בבעלות גוי שלשו עיסה והוכנו ממנה מאפים שונים, ולאחר מכן המאפים נקנו על ידי יהודים - פטור מן החלה.
- ד. מפעל בבעלות גוי שלשו עיסה כדי לחלקה לעיסות שאינן כשיעור ולשווק אותן בעודן עיסות ליהודים, נראה שגם אם מצטרפות אצל היהודי כמה עיסות יחד לשיעור - אין לחייב שוב בחלה משני טעמים: (1) ייתכן שבמאפייה אין דין 'לש על מנת לחלק', ולכן אין אנו מתייחסים לעיסה כמחולקת לעיסות קטנות. (2) ייתכן שבגוי אין דין 'לש על מנת לחלק', ולכן כיוון שבעלי המפעל הם גויים - אין לראות את העיסה כמחולקת לעיסות קטנות. כיוון שכך העיסה שנילושה על ידי הגויים הייתה כשיעור ונמצא שהיתה להן שעת חובה, ופטורה מן החלה.

31. ואמנם בביאור הגר"א, יו"ד סי' של ס"ק ז, חלק על הרמ"א, אך טענתו היא שמכל מקום הפטור הוא בגלל הגוי.